

„Még Isten sem verheti meg a gyerekeket”

Interjú
Gertrud Nunner-Winkler morálkutatóval

Most mindenki hirtelen az érték közvetítéséről beszél. Tudja-e a morálkutató, hogyan zajlik ez? Hogyan kerül a morál a gyerekekbe?

Szívesebben fogalmaznám másként a kérdést: Hogyan jut el a gyerek a morálhoz? Sokáig abból indultunk ki, hogy a gyerekek azért tanulnak, mivel jutalmat akarnak kivívni, illetve el akarják kerülni a büntetést. Az újabb szemlélet szerint azonban a gyerekek aktívan és önállóan tanulnak, oly módon, hogy szabályokat alkotnak.

Meg tudná világítani ezt?

Jól látható ez a nyelv elsajátításán. Minden gyerek alkalmaz valamikor olyan igealakokat, mint mondjuk a „játszom, futtam” vagy hasonlókat. Ezeket az alakokat sosem hallhatták. Mégis megalkotják őket, mivel számukra szabályosnak tűnnek.

Tehát a gyerekek felismernek és használnak bizonyos nyelvtani szabályokat, anélkül hogy valaki kifejezetten megtanítaná őket azokra?

Pontosan. Nem tudják megmagyarázni ezeket a szabályokat, de alkalmazják őket. És a szabályalkotásnak ez a tanulási mechanizmusa döntő szerepet játszik a morál kifejlődésében is. Sokáig azt hittük, hogy a morálfelfogás lépcsőzetesen fejlődik ki, és a legalsó lépcsőfokon a gyerekek azért tartják kötelezőnek a normákat, mert azokat tekintélyszemélyek állítják fel, és szankciók kapcsolódnak hozzájuk.

Más szavakkal: Mivel különben megszidják vagy meg büntetik őket a szülei?

Igen. De ez a tétel egyre inkább megkérdőjeleződött. Egyrészt tudjuk, hogy a gyerekek már igen korán képesek az önzetlenségre, tehát hogy spontánul osztozzanak másokkal, megvigasztaljanak másokat vagy segítsenek nekik. Másrészt megmutatkozott, hogy a gyerekek már nagyon korán különbséget tesznek konvencionális és morális szabályok között.

Például?

Németországban konvencionális szabály például ez: „A felnőtteket nem szabad keresztnevükön szólítani.” Morális szabály viszont: „Nem szabad megverni más gyerekeket.” Különböző szabályokat tártak gyerekek elé, és megkérdezték tőlük: „Képzeld el, hogy létezik egy olyan iskola vagy egy olyan ország, ahol az igazgató vagy a király ezt megengedi! Helyes-e, ha az ember akkor így cselekszik?” Kiderült, hogy a gyerekek már korán különbséget tesznek e szabályfajták között. Ha egy iskolában az a szokás, hogy a felnőtteket keresztnevükön szólítják, akkor ez rendben van. De ütni akkor sem szabad, ha az igazgató vagy a király megengedi. Az egyik gyerek azt mondta: „Még Isten sem verheti meg a gyerekeket!”

Alig hároméves kisfiam a játszótéren úgy megütött egy gyereket, hogy az sírva fakadt. Amikor megszidtam, sugárzó arccal kinyilatkoztatta, hogy ezt szép dolognak tartja. Csödöt mondott az érték közvetítem?

Nem feltétlenül. Ez a tömény amorális messzemenően jellemző bizonyos életkorra. Kétszáz gyereket és fiatal felnőttet figyeltünk meg negyediktől huszonkettedik életévükig, és megállapítottuk, hogy a morális tudás és a morális motiváció nem egyidejűleg fejlődik ki.

Hogyan kutatják a morál kifejlődését?

Négy-, hat- és nyolcéves korokban olyan képes történeteket tártunk a gyerekek elé, amelyekben például egy gyerek titokban édességet tulajdonít el egy másiktól, vagy vonakodik megosztani a kóláját egy szomjas kérelmezővel. Aztán megkérdeztük: „Szabad-e ilyesmit tenni, vagy sem? Miért?” Megmutatkozott, hogy a gyerekek már négyéves koruktól tudják, hogy például lopni helytelen dolog. Legkésőbb nyolc- kilenc éves korában a legtöbb gyerek hiszi, hogy segítenie kell más gyerekeknek, és osztoznia kell velük. Ennek okaként csak kevesen jelölnek meg szankciókat; túlnyomó többségük olyan indoklást hoz fel, mint például, hogy „Lopni helytelen”, vagy „Adni kell a kólából, különben a másik szomjan hal” – tehát tisztában vannak a kötelező normák érvényével.

Ez azt is jelenti, hogy ezekhez a normákhoz igazodnak?

Nem, eleinte nem. A fiatalabb gyerekek a meggyőződés hangján jelentik ki: „Lopni nem szabad, ez aljas, tisztességtelen dolog.” Ha azonban megkérdezzük őket, hogyan érzi magát a tettes, miután áthágta a szabályt, 80%-ban azt felelik: „Jól érzi magát! Az édesség nagyon ízlik ám, tudod?” Az idősebb gyerekek és a felnőttek azonban már azt várják, hogy rosszul fogja érezni magát, aki valamilyen vétséget követett el.

Mi ebben a meglepő?

Mindez azt mutatja, hogy a morálfelfogás két különböző tanulási folyamatban fejlődik ki. Minden gyerek igen korán és egyetemesen megszerzi a megfelelő morális tudást. A morális motivációt azonban, tehát a szabályok tényleges betartásának készségét csak időbeli késlekedéssel építik fel. Ezen a második tanulási folyamaton nem minden gyerek megy keresztül egyforma sikerrel. Továbbá a morális motiváció nem fejlődik állandóan. Bár növekszik az élet során, de bizonyos szakaszokban csökkenhet is.

Hogyan segíthetik elő a szülők ezt a morális motivációt?

Nagyon fontos, hogy a családban jelentős szerepet játszon a morál. A gyerekek először arról ismerik fel ezt, hogy az anya gyengéden bánik a csecsemővel, vagyis tiszteletet tanúsít annak igényei iránt. Másodsorban a szülők nevelési céljaiban mutatkozik meg, azaz abban, hogy mekkora jelentőséget tulajdonítanak mások tekintetbevételének és tiszteletének. Harmadszor pedig a nevelési stílusban mutatkozik meg, tehát abban, hogy a szülők meg is indokolják-e a szabályokat, és úgy juttatják-e érvényre őket, hogy a szabályszegéseket fizikai szankciók nélkül torolják meg.

Ha hinni lehet a neveléskutatóknak, akkor a kora gyermekkori tapasztalatok meghatározzák a további fejlődést. Van-e egyáltalán esélye az iskolának arra, hogy értékeket közvetítsen?

Feltétlenül. Egy 15-16 évesekkel végzett felmérés nyomán azt láttuk, hogy a fiatalok erőszakra való készsége természetesen függ a családban szerzett erőszak-tapasztalatoktól, de még nagyobb volt az iskolai osztály befolyása. Ha tehát sikerül egy osztályban egyetértést kialakítani az értékekről, akkor az nagyobb súllyal esik latba ebben az életkorban, mint a kora gyermekkori tapasztalatok.

Hogyan érhetik el ezt a tanárok?

Előnyös, ha a nevelő vagy a tanár maga is igazságosan viselkedik, és ha kifejezi, hogy nem tűri a szabályszegést. Az is előnyös, ha a gyerekek közösen döntenek az érvényesítendő szabályokról, és ha rászorítják őket azok betartására. Kedvező az is, ha a vitás eseteket közösen megvitatják és tisztázzák. Ezáltal tanulják meg észrevenni és beépíteni a különböző nézőpontokat.

Ön egyszer azt mondta: Ha azt akarjuk, hogy a gyerekek morális szempontból illetékes szereplőkké nőjenek fel, akkor igazságosan kell alakítani a társadalmat. Mit ért ezen?

Minél idősebbek lesznek a gyerekek, annál inkább az össztársadalmi összefüggésekről olvassák le a morál jelentőségét. A morál kifejlődése szempontjából tehát inkább káros, ha a fiatalok azt látják, hogy bizonyos csoportokat kiközösítenek, és elvitatják a jogukat. Az előítélet-kutatás például azt mutatja, hogy a kisebbségekkel szembeni előítéletek annál erősebbek, minél alacsonyabb a szociális státusuk. És ha egy gazdag társadalom megengedi, hogy hajléktalanok lakjanak a hidak alatt, és megfagyjanak, akkor ez természetesen szintén rombolja a morált.

Szükségük van-e a tanulóknak arra, hogy reflektáljanak a morálra, például a hittanórán, vagy elég a gyakorlati tapasztalat?

A gyerekek elsősorban természetesen a példaképekből tanulnak, kifejezett magyarázatok nélkül. Amikor a gyerekek kamaszkorba jutnak, másképp is el tudják képzelni a világot, és akkor nagyon is felteszik a kérdést, hogy valóban egyetemesen érvényes-e, amit addig tapasztaltak. Valóban széles körben elterjedt az a feltételezés, hogy a morál viszonylagos érvényességű. A népesség többsége azt hiszi, hogy egyáltalán nem léteznek már mindenki által osztott értékek! Ezért messzemenően értelmesebb tartom, hogy a normák tartalmáról beszéljünk a diákokkal, és tisztázzuk, mi az, ami viszonylagos, mi az, ami megingathat-

tatlan, és hogyan lehet azt megalapozni. Amikor a hallgatóim azt mondják, minden viszonylagos, akkor megkérdem őket, hogyan reagálnak arra, ha valaki órakon át beszél a kollégium telefonján, de nem írja be a megfelelő füzetbe. Ekkor felháborodottan azt mondják, hogy ez disznóság. Tehát mégiscsak ragaszkodnak bizonyos minimális normákhoz, és ezt másoktól is elvárják.

Ön szerint mely értékek megingathatatlanok?

Nézetem szerint abszolút kötelezőek az alábbi, túlnyomórészt negatív kötelezők: Nem szabad másokat megkárosítani, például azzal, hogy fizikailag megsebesítem, vagy meglopom őket, megsértem őket emberi méltóságukban, vagy nem tartom be a megállapodásokat. Ha megfizetnek a munkámért, de nem készülök fel rendesen az előadásaimra, véleményem szerint ez is megkárosítás. S létezik aztán az a minimális kötelező, hogy segítséget nyújtsak, ha én vagyok a legközelebb a bajban, és ezt túlságosan nagy személyes követelmények nélkül megtehetem.

Sokan úgy vélik, hogy a szekularizációnak szükségképpen együtt kell járnia az értékek széthullásával. Ön látja ennek veszélyét?

Én úgy vélem, hogy a morál e világi módon, tehát a vallás nélkül is reprodukálható, ha igazságosak azok az intézmények, amelyekbe a gyerekek belenőnek. Az e világi módon megalapozott morál előnye, hogy racionálisan le lehet vezetni, és ily módon általánosan kötelezővé lehet tenni. Csak minimális tudással kell bírnom a többi emberrel: Sérülékenyek vagyunk, meg tudunk sebesíteni másokat, és nem akarjuk, hogy minket megsebesítsenek. Tehát szükségünk van olyan szabályokra, amelyekben meg egyezünk. Ezt mindenkinek el tudom magyarázni. Hogy aztán Isten létezik-e, hogyan létezik és mit jelent ez – ezt senkire sem kényszeríthetem rá.

Andrea Teupke

Forrás: Publik-Forum, 2006/9

